REVIEW OF RESEARCH
ISSN: 2249-894X
IMPACT FACTOR : 5.7631(UIF)
VOLUME - 11 | ISSUE - 11 | AUGUST - 2022

भारताच्या अयशस्वी शिक्षण प्रणालीचा अभ्यास

श्री. युसुफ गफुर शेख
एम. ए. (इंग्रजी) बी.एड.
सहशिक्षक, **श्रीमती निर्मलाताई ठोकळ प्रशाला विजापूर रोड ,सोलापूर.**

सारांश

भारतीय शिक्षणामध्ये, विद्यार्थ्याचे गुण हे कौशल्य नव्हे तर निकालाची व्याख्या करतात. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेत विद्यार्थ्याने तयार केलेल्या कौशल्याला किंवा योग्यतेला महत्त्व देण्याऐवजी मिळवलेल्या गुणांवर अधिक लक्ष केंद्रित केले जाते. विद्यार्थ्याला प्रशिक्षित करणे आणि दीर्घकाळ टिकणारे ज्ञान देण्याऐवजी, शिक्षण प्रणाली विद्यार्थ्याच्या टिकाव आणि शिकण्याच्या क्षमतेवर अवलंबून असते. परीक्षा देखील त्याच मूल्यावर आधारित आहेत. शाळा आणि उच्च शैक्षणिक संस्थांचा अभ्यासक्रम देखील विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण आणि कौशल्य विकासापेक्षा परीक्षा उत्तीर्ण करणे आणि नोकरी मिळवणे यावर आधारित आहे. शिकणे दुय्यम आहे. हा शोधनिबंध कौशल्य विकास आणि सक्षमता निर्माण करण्याऐवजी गुणांवर आणि शिकण्यावर भारतीय शिक्षण व्यवस्था कशी अवलंबून आहे यावर लक्ष केंद्रित करते.

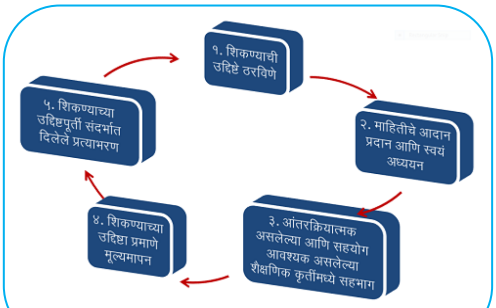

1 शिक्षण चक्र

कीवर्ड: सक्षमता, धारणा शक्ती, रॉट लर्निंग.

प्रस्तावना

शिक्षण ही पद्धतशीर ज्ञान प्राप्त करण्याची प्रक्रिया आहे. हे केवळ शाळा किंवा महाविद्यालयापुरते मर्यादित नाही, तर शिक्षण म्हणजे कोणत्याही स्रोताद्वारे कौशल्य आणि ज्ञानात भर घालणे होय. भारत हा केवळ संस्कृती आणि इतिहासच नाही तर शैक्षणिक इतिहासानेही समृद्ध आहे. प्राचीन भारतात, बहुसंख्य शिक्षण पद्धतीवर हिंदू धर्माचा प्रभाव होता, जो एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे जात होता. प्राचीन काळी कोणतीही औपचारिक शिक्षणपद्धती दिसली नाही. काही वर्षांनंतर वैदिक व्यवस्था आली जी वेद, वेदांग आणि उपनिषदांच्या भोवती फिरत होती. समाज किंवा प्रशासनाला काही म्हणायचे नव्हते आणि ते शिक्षण व्यवस्थेत हस्तक्षेप करू शकत नव्हते. अभ्यासाच्या संपूर्ण कालावधीसाठी विद्यार्थ्यांनी आपले घर सोडून गुरुकुलांमध्ये आपल्या गुरूंसोबत राहायचे होते. या गुरुकुलांनी प्रत्येक व्यक्तीची कौशल्ये आणि क्षमतांवर लक्ष केंद्रित केले

आणि त्यांना पूर्णतः वाढवले. गुरुकुलांनी विद्यार्थ्यांना जीवन जगण्याची कला शिकण्यास मदत केली जी गणित आणि विज्ञानापेक्षा खूप मोठी गरज आहे. वादविवाद, चर्चा आणि कौशल्य विकास हा प्राचीन शिक्षण पद्धतीचा एक प्रमुख भाग होता. गटांमध्ये शिकवणे ही एक सामान्य पद्धत होती परंतु विद्यार्थ्यांना वैयक्तिकरित्या तसेच विद्यार्थ्यांच्या क्षमता आणि योग्यतेच्या आधारावर शिकवले जात असे. मौखिक पठण हे ज्ञान देण्याचे मूलभूत माध्यम होते आणि आत्मनिरीक्षण (श्रवण, चिंतन आणि एकाग्र चिंतन), कथाकथन, स्मरण, टीकात्मक विश्लेषण, व्यावहारिक अभ्यास आणि परिसंवाद अशा विविध पद्धतींद्वारे सराव केला जात असे. पूर्वीच्या शिक्षणात विश्लेषणात्मक वापर आणि मूल्य वाढवण्याचे प्रमाण जास्त होते. आजकालचे आधुनिक शिक्षण हे रॉट लर्निंगवर आधारित आहे आणि ते सर्व लेखी परीक्षांमध्ये लिहून ठेवते. लक्ष वेधून घेत गुण मिळवण्यावर आहे, समजून घेण्यावर नाही. शिक्षणपद्धती आता फक्त चांगले गुण आणि नोकरी मिळवण्याचे साधन आहे तर शिक्षणाचे खरे उद्दिष्ट कौशल्य आणि व्यक्तिमत्व विकास हे असले पाहिजे. उच्च गुण मिळवण्याच्या प्रयत्नात, विद्यार्थी सामान्यतः त्या गोष्टीचे मूळ कारण समजून घेण्याऐवजी गोष्टी लक्षात ठेवतो. आणि एकदा परीक्षा संपली की, विद्यार्थी या विषयाबाबत बऱ्याच प्रमाणात रिक्त असतो. कौशल्य, समज आणि ज्ञान वाढवण्याचे साधन म्हणून शिक्षणाने त्याचे सार गमावले आहे. भारताच्या शिक्षण व्यवस्थेत केवळ जन्मजात कौशल्ये किंवा मूल ओळखण्यासाठी फ्रेमवर्क किंवा कार्यपद्धतीचा अभाव नाही, तर या कलागुणांना प्रत्यक्षात अस्पष्ट करून मारून टाकण्यासाठीही ती सज्ज आहे. प्रणाली विद्यार्थ्यांना अशा विषयांचा अभ्यास करण्यास भाग पाडते ज्यात त्यांना दूरस्थपणे रसही नाही. आणि उच्च गुण देखील मिळवतात.

साहित्य समीक्षा

लक्ष्मी मोहन,(२०१४),हा लेख उच्च शिक्षणासह कौशल्य एकत्रीकरणावर आधारित आहे. ज्ञान आणि कौशल्य श्रेणीसुधारित करण्यासाठी उच्च शिक्षण अत्यंत आवश्यक आहे. लोक उच्च शिक्षणासाठी प्रवेश घेतात परंतु त्यांना केवळ सैद्धांतिक ज्ञान मिळत आहे आणि व्यावहारिक ज्ञान नाही. म्हणजे त्यांना फक्त पुस्तकी ज्ञान मिळत आहे. विद्यार्थ्यांनो, आता दिवस पुस्तकी किड्याचे आहेत. त्यांच्यात व्यावहारिक ज्ञानाचा संस्कार करण्याची ओढ नाही. सर्व व्यवसाय संस्था व्यावहारिक ज्ञानावर चालते. कोणत्याही क्षेत्रात योग्य रीतीने कामगिरी करण्यासाठी उच्च शिक्षणासोबत मानवी कौशल्यांचे एकत्रीकरण करणे आवश्यक आहे. लेखकाला असे म्हणायचे आहे की १९व्या शतकात व्यावहारिक ज्ञानाची मागणी नव्हती. जर लोक शिक्षित असतील आणि त्यांच्याकडे पदवी असेल जी नोकरी मिळवण्यासाठी पुरेशी होती, परंतु आता ट्रेंड बदलला आहे.

मुखोपाध्याय मारमार, **(2002),**हा लेख शिक्षणातील एकूण गुणवत्ता व्यवस्थापनावर आधारित आहे. शिक्षण हा भारतातील प्रत्येक नागरिकाचा हक्क आहे. सध्या उच्च शिक्षणाचा दर्जा दिवसेंदिवस ढासळत चालला आहे. संस्था अभ्यासादरम्यान विद्यार्थ्यांना तसेच शिक्षकांना चांगल्या पायाभूत सुविधा देत नाहीत. दुसरीकडे खर्च वाचवण्यासाठी संस्था अपात्र कर्मचारी नियुक्त करतात, कारण त्यामुळे उच्च शिक्षणाचा दर्जा घसरत आहे. शैक्षणिक संस्थेतील गुणवत्ता पुनर्प्राप्त करण्यासाठी आणि जतन करण्यासाठी सरकारने प्रत्येक शैक्षणिक संस्थेमध्ये एकूण गुणवत्ता व्यवस्थापन कार्यक्रम अनिवार्य करणे आवश्यक आहे. शिक्षणाचा दर्जा हा माणसाच्या गुणवत्तेवर आधारित असतो. उच्च शिक्षणातील समस्या ही भारतातील एक गंभीर समस्या आहे आणि या समस्येवर मात करण्यासाठी सरकारने उच्च शैक्षणिक कार्यक्षमतेत सुधारणा करण्यासाठी योग्य ती पावले उचलली पाहिजेत.

Goel Aruna and Goel S.L, (2005), हा लेख भारतातील माध्यमिक आणि उच्च शिक्षणाशी संबंधित समस्यांवर आधारित आहे. दरवर्षी लाखो लोक विविध संस्थांमधून पदवीधर झाले पण त्या बदल्यात लोकांना बाजारात नोकरीच्या चांगल्या संधी मिळत नाहीत. विद्यार्थ्यांना ज्ञान आणि उत्तम प्लेसमेंटच्या संधी उपलब्ध करून देणे हे प्रत्येक संस्थेचे एकमेव उद्दिष्ट आहे. पात्र कर्मचारी नेमले तरच शिक्षणाचा दर्जा उंचावता येईल, उत्तम ग्रंथालय सुविधा उपलब्ध करून द्याव्यात, गरीब व गरजू विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्तीची सुविधा मिळावी, विद्यार्थ्यांना कंपनीत प्रात्यक्षिक ज्ञान मिळवण्यासाठी औद्योगिक भेटी मिळाव्यात, संस्थांनी अभ्यासासाठी दृकश्राव्य कक्ष निर्माण करावा. आणि चर्चेसाठी. अधिक सोप्या पद्धतीने शिक्षण देण्यासाठी शिक्षकांनी पीपीटीवर व्याख्याने घेणे आवश्यक आहे आणि विद्यार्थ्यांची स्टेजची भीती दूर करण्यासाठी नियमितपणे पीपीटी सादरीकरण घेणे आवश्यक आहे.

सुरनीस**, (2006)** यांच्या मते, हा लेख उच्च शिक्षणाच्या आजच्या उदयोन्मुख अंकातील गुणवत्ता वाढीवर आधारित आहे. जात, लिंग, धर्म इत्यादी मुद्द्यांमुळे भारतातील उच्च शिक्षणाचा दर्जा खालावत चालला आहे भारत सरकारच्या चुकीच्या आणि कालबाह्य धोरणांमुळे, दरवर्षी संपूर्ण भारतातील लाखो लोक उच्च शिक्षण घेत आहेत, परंतु शिक्षणाचा दर्जा वेगाने खराब होत आहेत. खराब आंतरवैयक्तिक कौशल्ये, कम्युनिकेशन स्किल्स आणि कमी ज्ञान इत्यादी अनेक कारणांमुळे उच्च शिक्षण उत्तीर्ण झाल्यानंतर विद्यार्थ्यांना मार्केटमध्ये नोकऱ्या मिळत नाहीत. मुलाखतींमध्ये उमेदवारांच्या अपयशामागील कारण म्हणजे शिक्षणाचा दर्जा कमी आहे.

एच एस व्यास**, 2014,**हे भारतातील व्यवस्थापन शिक्षणासमोरील आव्हानांवर आधारित आहे. विद्यार्थ्यांना त्यांच्या करिअरमध्ये विशेषाधिकार प्राप्त करण्यासाठी व्यवस्थापन शिक्षण अत्यंत आवश्यक आहे. परंतु अशा व्यवस्थापन शिक्षणाचा दर्जा दिवसेंदिवस घसरत चालला आहे. व्यवस्थापन शिक्षणाचा दर्जा घसरण्यामागे विविध कारणे आहेत. टॉप बिझनेस स्कूलमध्ये व्यवस्थापनाचे शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या मात्र अंतर्गत गुणांच्या निकषांमुळे शिक्षणाचा दर्जा घसरत आहे. 25% पेक्षा जास्त गुण शिक्षकांच्या हातात असतात. त्यामुळे त्यांच्या अभ्यासक्रमादरम्यान शिक्षकांच्या विरोधात कोणीही तक्रार नोंदवत नाही.

संशोधन उद्दिष्टे

1. निर्मितीमध्ये भारतीय शिक्षणाच्या यशाचे विश्लेषण करणे.
2. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेतील कौशल्य विकासाच्या महत्त्वावर लक्ष केंद्रित करणे.

संशोधन कार्यप्रणाली

खालील पेपर वर्णनात्मक आहे. यामध्ये विद्यार्थ्यांच्या दृष्टिकोनातून भारतीय शिक्षण व्यवस्थेचे स्वरूप वर्णन केले आहे. सॅम्पलिंग तंत्र म्हणजे कन्व्हेनियन्स सॅम्पलिंग. घेतलेल्या नमुन्याचा आकार 450 विद्यार्थी आहे. SPSS 21 चा वापर केला गेला आहे आणि वारंवारता शोधून विश्लेषण केले गेले आहे.

परिणाम आणि चर्चा

भारतीय शिक्षण प्रणाली मुख्यत्वे रोबोट तयार करण्यावर लक्ष केंद्रित करते जे सर्व आज्ञा लक्षात ठेवतात आणि कार्यक्षमतेने कार्य करतात. पण शिक्षण म्हणजे हेच नाही. शिक्षणाचा अर्थ वैज्ञानिक स्वभाव आणि प्रश्नांची चौकशी करण्याची जिज्ञासू कौशल्ये प्रदान करणे, जे कौशल्य, तार्किक तर्क तसेच विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढविण्यात मदत करतात. भविष्यातील करिअरचा दृष्टीकोन आणि वाढीसाठी विद्यार्थ्यांना

प्रशिक्षण देण्याऐवजी शैक्षणिक संस्था प्रामुख्याने परीक्षांवर लक्ष केंद्रित करतात. या परीक्षा केवळ विद्यार्थ्यांच्या धारणा शक्ती आणि रॉट लर्निंगवर लक्ष केंद्रित करतात आणि विद्यार्थ्यांच्या वास्तविक क्षमतेवर नाही. 2014 मध्ये, भारताचे शिक्षणातील जागतिक रँकिंग 93 पर्यंत खाली घसरले. त्यामुळे भारतातील शिक्षण प्रणालीत जलद सुधारणा करण्याची गरज आहे. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेच्या संदर्भात 450 विद्यार्थ्यांचे परिणाम आणि समाधान यावर सर्वेक्षण करण्यात आले.

अभ्यासातून निष्कर्ष, आम्हाला आढळले

1. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेबाबत विद्यार्थी फारसे समाधानी नाहीत. याचे कारण म्हणजे ते उदासीन आहेत म्हणजेच त्यांना खात्री नसते की शिक्षण कौशल्य विकास, उत्तम संवाद कौशल्य किंवा निर्णय घेण्यास मदत करते.
2. विद्यार्थी सहमत आहेत की भारतीय शिक्षण प्रणाली उत्तम नेतृत्व क्षमतेस मदत करते. 3. दोन गोष्टी अधोरेखित केल्या होत्या.

निष्कर्ष

भारतीय शिक्षण पद्धतीत सुधारणा करण्याची वेळ आली आहे. त्यात केवळ अभ्यासक्रमातील संज्ञाच नव्हे तर विद्यार्थ्यांना शिकवण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या अध्यापनशास्त्रातही सुधारणा केली पाहिजे. सैद्धांतिक ज्ञानाला महत्त्व आहे पण व्यावहारिक उपयोगिता अधिक महत्त्वाची आहे. शिक्षण व्यवस्थेतील या सर्व त्रुटींमुळे, बरेच भारतीय विद्यार्थी भारताबाहेर, अमेरिका, ऑस्ट्रेलिया इत्यादी देशांमध्ये शिक्षण घेण्यास प्राधान्य देतात, जिथे शिक्षण प्रणाली त्यांना बाजारात मिळेल त्या गोष्टीसाठी तयार करते.

संदर्भ –

1. कालबाह्य अभ्यासक्रमाचे सिद्धांत आधारित प्रणालीतून पुनरावृत्ती करणे ज्यामध्ये व्यावहारिक ज्ञान, कौशल्य विकास आणि नोकरीच्या बाजारपेठेची तयारी यावर अधिक भर दिला जातो.
2. विज्ञान (वैद्यकीय आणि गैर-वैद्यकीय), वाणिज्य आणि मानविकी आहेतविद्यार्थ्याला 3 मुख्य प्रवाहांमधून निवडायचे आहे. या तीन कठोर प्रवाहांशिवाय आणखी पर्याय असावा.
3. शिक्षण हे एक प्रकारचे करिअर केंद्रित शिक्षण असावे. हे ज्ञान विद्यार्थ्याला नोकरीच्या बाजारपेठेत त्याला/तिला मिळणाऱ्या टोपीबद्दल चांगली कल्पना येण्यास मदत होते.
4. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेचे गुणांवर जास्त अवलंबित्व आहे. कौशल्य आणि ज्ञानाचा विचार करण्याऐवजी, शिक्षण प्रणाली रॉट लर्निंग आणि लक्षात ठेवण्यास प्रवृत्त करते.